

(NE)RESPECTAREA DREPTURILOR COPILOR ÎN SISTEMUL PENITENCIAR PRIN PRISMA JURISPRUDENȚEI CtEDO

Stela BOTNARU¹,

Veronica POZNEACOVA²

Summary

The institution of legal protection of human rights was established to guarantee equal human rights' protection to all people. Despite the development of universal and regional standards, which determine safeguards guaranteed to children, they form a vulnerable group in criminal justice. Despite the ratification of the most important international treaties and conventions, the Republic of Moldova does not guarantee full respect for the rights of children in the penitentiary system. In this study we analyze the cause of I. E. v. Republic of Moldova application no. 45422/13 decision of 26 May 2020, final of 26.08.2020, generated by the physical and sexual abuse of the applicant in detention and the effective non-investigation of these abuses, the examination of the current situation of the realization of the rights of children in detention, based on the reports of the UN Committee on the Rights of the Child and those elaborated by the Ombudsman Office and the proposing of recommendations to ensure more effective the rights of minors deprived of liberty.

Keywords: *child, juvenile justice, human rights, violence, abuse*

Introducere

Întreaga instituție a drepturilor omului este concepută pentru a garanta tuturor oamenilor o protecție universală și egală a drepturilor și libertăților fundamentale, cât și pentru a asigura respectarea drepturilor persoanelor, care fac parte din grupuri social-vulnerabile, ce nu pot să se apere de sine stătător. Pentru asigurarea respectării drepturilor acestor categorii de persoane au fost elaborate numeroase standarde universale și regionale, care determină asigurarea unui grad de protecție mai avansat a drepturilor persoanelor din grupurile respective. Copiii formează una din categoriile defavorizate; datorită vârstei fragede, dependenței de persoanele mature, lipsei cunoștințelor necesare aceștea rămân vulnerabili la diferite tipuri de abuzuri.

Respectarea, garantarea și asigurarea realizării eficiente a drepturilor și intereselor copilului reprezintă o obligație pozitivă a statului, care reiese din standardele internaționale și regionale. În conformitate cu prevederile art. 3 alin. (1) al Convenției cu privire la Drepturile Copilului „***În toate acțiunile care privesc copiii, întreprinse de instituțiile de asistență socială publice sau private, de instanțele judecătorești, autoritățile administrative sau de organele legislative, interesele copilului vor prevala***”.[1]

Copiii diferă de adulți în dezvoltarea lor fizică și psihologică. Aceste diferențe determină recunoașterea unei culpabilități mai mici și elaborarea unui sistem bazat pe o abordare diferențiată și individualizată. Expunerea la sistemul justiției penale dăunează copiilor, limitându-le șansele de a deveni adulți responsabili. [2]

¹ Doctor în drept, conferențiar universitar, prodecan, Facultatea de Drept - Universitatea de Stat din Moldova

² Specialist Departamentul Relații Internaționale Oficiul de Proiecte și Granturi Universitatea de Stat din Moldova

În pofida asumării angajamentelor internaționale care se referă la exercitarea drepturilor copiilor în cadrul justiției penale, în prezent, Republica Moldova nu asigură pe deplin respectarea drepturilor copilului în mediul penitenciar, în special a dreptului de a nu fi supus torturii, tratamentului inuman și degradant și a dreptului la siguranță reglementate de către art. 3 și 5 din Declarația Universală a Drepturilor Omului [3], art. 7 și art. 9 din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, [4] art. 37 și 40 din Convenția cu privire la Drepturile Copilului, [1] art. 3 și 5 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare CEDO) [5], iar violența asupra minorilor în detenție reprezintă o problemă sistemică și un fenomen larg răspândit în detenție, concluzie, care reiese din analiza Rapoartelor elaborate de către Oficiul Avocatului Poporului.

În cadrul studiului dat, ne propunem să analizăm decizia Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare, CtEDO) în cauza I.E. c. Republicii Moldova cererea nr. 45422/13, decizie din 26 mai 2020, definitivă din 26.08.2020, generată de aplicarea abuzului fizic și sexual asupra reclamantului în detenție și neinvestigarea efectivă a acestor abuzuri, examinarea situației actuale a realizării drepturilor copiilor în detenție și elaborarea recomandărilor pentru asigurarea mai eficientă a drepturilor minorilor condamnați la privațiune de libertate.

Circumstanțe de fapt. Reclamantul a fost arestat la 13 august 2012 pe motivul învinuirii în comiterea unui omor. Arestul reclamantului a fost prelungit de mai multe ori. Ulterior procurorul a pornit încă 2 dosare penale, bazate pe săvârșirea infracțiunilor de furt agravat și distrugerea proprietății victimei. Aceste dosare au fost conexe cu primul dosar. Reclamantul a fost eliberat pe motivul expirării termenului arestului preventiv, iar peste o oră după eliberare acesta a fost arestat din nou în cadrul celui de al doilea dosar penal. Apelul depus de către apărător la aplicarea măsurii preventive sub formă de reținere a fost respins. [6, §7-11] La 9 octombrie 2012 șeful Penitenciarului nr. 13, unde reclamantul era deținut în celula nr. 144, a observat că ultimul șchiopătează și are o excoriație sub sprânceana dreaptă. Fiind întrebat despre originea vătămarilor, reclamantul a invocat alunecarea în celulă. La examinarea medicală a fost constatată o excoriație sub sprânceana stângă și un hematom pe partea frontală dreaptă a capului. În cadrul examinării medicale ulterioare (16 octombrie 2012), s-a constat prezența la deținut a unei vătămări a umărului stâng, a cotului stâng, a buzelor, a obrazului stâng și a șoldului stâng. În următoarea zi, fiind audiat de către șeful Penitenciarului nr. 13 și psiholog, reclamantul a declarat că fusese bătut grav și violat de către codeținuți. [6, §12-14] La 19 octombrie 2012 reclamantul a depus o plângere invocând aplicarea actelor de violență și săvârșirea asupra sa a violului de către codeținuți. Procurorul a refuzat pornirea urmăririi penale pe motivul lipsei probelor, act contestat și anulat ulterior de către procurorul ierarhic superior, codeținuții fiind învinuiți în comiterea infracțiunilor de viol și vătămări corporale asupra reclamantului. [6, §17] În procesul audierii, gardianul închisorii a menționat că reclamantul i-a comunicat despre faptul că acesta a fost bătut, însă nu a vrut să relateze detalii. [6, §19-20] În conformitate cu declarațiile medicului penitenciarului, reclamantul suferea de un „ușor retard mental”, ceea ce, totuși, nu l-a împiedicat să înțeleagă ce i se întâmplă. [6, §21] În timpul arestului preventiv, reclamantul a fost plasat în celulă cu 3 minori condamnați pentru viol sau agresiune sexuală, iar cel al patrulea a fost condamnat pentru comiterea unui furt agravat. Cauza a fost trimisă în instanța de judecată, iar până în anul 2017 nu a fost pronunțată o hotărâre judecătorească [6, §26-27].

Principiile generale. Conținutul art. 3 sub aspect material. Curtea reiterează că Articolul 3 coroborat cu obligația generală a Statului în baza Articolului 1 din Convenție de a „*recunoaște oricărei persoane aflate sub jurisdicția statului drepturile și libertățile definite în ... Convenție*” impune Statele să ia măsuri necesare pentru a se asigura ca persoanele aflate sub jurisdicția lor nu sunt supuse relexor tratamentelor, inclusiv maltratărilor comise de către persoanele fizice [6, §38]. Înalta Curte subliniază importanța obligației pozitive a statului de a împiedica comiterea maltratărilor de către persoanele fizice. Această obligație pozitivă reiese din caracterul absolut al dreptului de a nu fi supus torturii, tratamentului inuman și degradant și determină necesitatea implementării de către autoritățile statale a măsurilor necesare de natură să împiedice supunerea persoanelor la tortură sau la tratamente ori pedepse inumane sau degradante. Responsabilitatea statului poate fi angajată pentru o protecție necorespunzătoare a persoanelor aflate sub jurisdicția acestuia, sau atunci când autoritățile statale nu au luat măsurile rezonabile pentru a împiedica materializarea unui risc de rele tratamente, pe care ele îl cunoșteau sau ar fi trebuit să-l cunoască [7, § 115-116]. Altfel spus, instanța europeană a extins obligațiile impuse de art. 3 statelor contractante în raporturile dintre particulari, mai ales atunci când este vorba despre copii sau persoane vulnerabile; aceste persoane trebuie să se bucure în mod deosebit de protecția autorităților statului, sub forma unor măsuri de prevenire eficace, care să le pună la adăpost de atingerile ce pot fi aduse integrității lor fizice și morale. [8, p. 236]

Prin urmare, în interpretarea Convenției de către Curtea Europeană, art. 3 interzice nu doar tortura, tratamentul inuman, degradant, pedeapsa inumană și degradantă, cât și relexor tratamente comise de către persoanele fizice. Încălcarea art. 3 sub aspect material în acest caz se manifestă prin neimplementarea acțiunilor concrete de către autorități pentru a împiedica aplicarea relexor tratamentelor. Specificul acestei interpretări a Convenției se manifestă prin faptul că victima nu este maltrată de către „*un agent al autorității publice sau orice altă persoană care acționează cu titlu oficial, sau la instigarea sau cu conșimțământul expres sau tacit al unor asemenea persoane*”, [9] așa cum aceasta este prevăzut de către Convenția ONU împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante (în continuare CAT), ci de către **o persoană fizică**, care nu are o legătură directă sau indirectă cu autoritățile. Responsabilitatea statului în acest caz se manifestă prin neintervenția promptă cu scopul împiedicării relexor tratamentelor. Importanța acestei obligații pozitive a fost reiterată de către Înalta Curte în diferite cauze, printre care Nicolae Virgiliu Tănase v. România [10, §§ 121 și 123], Z și alții v. Marea Britanie [11, § 73], O’Keeffe v. Irlanda. [12, § 144]

În viziunea Curții expusă în cauza I.E. c. Republicii Moldova, măsurile implementate de stat trebuiau să ofere protecție eficientă, în special în privința copiilor și a altor persoane vulnerabile, și să includă pași rezonabili pentru prevenirea maltratărilor despre care autoritățile cunoșteau ori trebuiau să cunoască. [6, §39] Această obligație pozitivă nu apare în toate cazurile. La calificarea încălcării sub aspect material al Convenției prin aplicarea relexor tratamentelor de către persoanele fizice, Curtea evaluează dacă statul cunoștea sau trebuia să cunoască despre pericolul existent. În cazul victimelor-copii sau a persoanelor din grupuri social-vulnerabile acest prag este unul mai înalt și determină implementarea unui șir de acțiuni mai largi pentru a proteja aceste grupuri de persoane.

În aceste circumstanțe, **absența oricărei implicări directe a statului** în acte de violență care sunt suficient de grave pentru a fi calificate ca tortură, tratament inuman și degradant și cad sub incidența art. 3 din CEDO, **nu scutește statul de obligațiile care îi**

revin în temeiul acestei dispoziții. Această obligație pozitivă ar trebui interpretată astfel încât să nu impună o sarcină excesivă autorităților, asigurându-se prin sistemul juridic că tratamentul inuman sau degradant nu va fi niciodată aplicat de persoane. [6, §40] Pentru a califica încălcarea art. 3 în aceste cazuri Curtea evaluează: 1) probabilitatea survenirii riscului, căruia a fost supusă victima; 2) informarea/ cunoașterea autorităților statului despre posibilitatea survenirii riscului respectiv; 3) implementarea măsurilor eficiente pentru prevenirea aplicării relexor tratamentelor de către persoanele fizice. Menționăm că Curtea califică lipsa încălcării art. 3 din CtEDO în cazul în care autoritățile nu au cunoscut și au fost în imposibilitatea reală să cunoască despre probabilitatea aplicării relexor tratamentelor de către persoanele fizice. Prin urmare, această obligație pozitivă nu are un caracter absolut și se apreciază de Înalta Curte în fiecare caz aparte.

Cu toate acestea, Curtea aderă în mod constant la abordarea conform căreia articolul 3 impune statelor obligația de a proteja bunăstarea fizică a persoanelor, care se află într-o poziție vulnerabilă fiind sub controlul autorităților, cum ar fi de exemplu, deținuții sau personalul militar în timpul exercitării serviciului militar. [6, §40] Persoanele în custodia statului sunt deosebit de vulnerabile la aplicarea relexor tratamentelor, pornind de la dependența directă a acestora de acțiunile autorităților, lipsa unor mijloace eficiente de apărare și izolare, ceea ce determină atât apariția obligației pozitive a statului de a asigura condiții materiale de detenție corespunzătoare, examinarea și asistența medicală, respectarea garanțiilor privind neaplicarea torturii, tratamentului inuman și degradant, cât și a obligației negative de abținere a autorităților de la aplicarea relexor tratamentelor.

Conținutul art. 3 sub aspect procedural. Din exigențele articolul 3 reiese obligația pozitivă a statului de a efectua o anchetă oficială eficientă cu privire la orice presupusă maltratare, chiar dacă un astfel de tratament a fost comis de către persoane fizice. Pentru ca o anchetă să fie considerată „eficientă”, aceasta trebuie să determine circumstanțele cauzei, să identifice făptuitorul, ca acesta să fie tras la răspundere penală. [6, §41] În cadrul investigației, autoritățile trebuie să efectueze o cercetare completă și obiectivă a tuturor circumstanțelor cauzei, să efectueze acțiunile procesuale necesare, în special audierea victimei, a martorilor, efectuarea expertizei psihologice și ale celei medico-legale, pentru a confirma sau a infirma faptul comiterii infracțiunii. În viziunea Curții este inadmisibilă fondarea deciziei de refuz de pornire a urmăririi penale doar pe declarațiile reprezentanților autorităților fără evaluarea altor probe pertinente, concludente și utile. Remarcăm că obligația de investigație a relexor tratamentelor nu este una de rezultat, ci de mijloc, [6, §41] ceea ce presupune faptul că la evaluarea încălcării art. 3 din Convenție sub aspect procedural Curtea analizează eficiența acțiunilor autorităților în cadrul dosarului penal, ci nu identificarea făptuitorului în sine.

În cazurile generate de pretinsa nerespectare a articolelor 2 și 3 din Convenție, Curtea a evaluat promptitudinea răspunsului la cerere a autorităților, inițierea examinării dosarului penal, întârzierea în audierea martorilor și a victimei, cât și durata anchetei inițiale. [6, §41] Pornind de la importanța sporită a dreptului la viață și a dreptului de a nu fi supus torturii, tratamentului inuman și degradant, Curtea în fiecare caz individual evaluează acțiunile procesuale efectuate de către autorități după sesizarea acestora despre pretinsa comitere a infracțiunii. În special, sunt analizate măsurile procesuale efectuate pentru a determina prezența componentei de infracțiune. Înalta Curte atrage atenție deosebită asupra perioadei de timp, care a trecut din momentul sesizării autorităților și pornirea urmăririi penale, cât și asupra plenitudinii acțiunilor de urmărire penală efectuate.